

UDK: 18.7.01

Abdimovmin TURSUNOV,

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiya universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: tursunovabdimumin8@gmail.com

O'zMU huzuridagi PKQTMO tarmoq (mintaqaviy) markazi direktori, f.f.d, dots., O'.Tilovov taqrizi asosida

MAIN IDEAS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL AND AESTHETIC CONSCIOUSNESS IN ISLAM

Annotation

In this article, the main ideas and views on the formation of ecological and aesthetic consciousness in people in the sources of the Islamic religion are thoroughly studied. In Islam, the mind describes nature as a gift and trust of God. The Qur'an and hadiths give many instructions and ideas on how to love nature, protect it and use it wisely. In the study, the factors influencing the formation of ecological and aesthetic consciousness of young people, the mutual harmony between man and nature, and the fact that it is a single system, were thoroughly analyzed.

Key words: Climate change, environmental problems, Holy Quran, hadiths, man and nature, ecological and aesthetic consciousness, nature and ecology, inner and outer beauty, love of nature.

ОСНОВНЫЕ ИДЕИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В ИСЛАМЕ

Аннотация

В данной статье подробно изучены основные идеи и взгляды на формирование эколого-эстетического сознания у людей в источниках исламской религии. В исламе разум описывает природу как дар и доверие Бога. Коран и хадисы дают множество указаний и идей о том, как любить природу, охранять ее и разумно использовать. В исследовании подробно проанализированы факторы, влияющие на формирование эколого-эстетического сознания молодежи, на взаимную гармонию человека и природы, а также на то, что это единая система.

Ключевые слова: Изменение климата, экологические проблемы, Священный Коран, хадисы, человек и природа, эколого-эстетическое сознание, природа и экология, внутренняя и внешняя красота, любовь к природе.

ISLOM DINIDA EKOLOGIK VA ESTETIK ONGNI SHAKLLANTIRISHDAGI ASOSIY G'OYALAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada Islom dini manbalarida insonlarda ekologik va estetik ongni shakllantirishdagi asosiy g'oya va qarashlar atroflicha tadqiq qilingan. Islomda ong tabiatni Allohning in'omi va ishonib topshirgan omonati sifatida ta'riflaydi. Qur'on va hadislarida tabiatni sevish, uni himoya qilish va undan oqilona foydalanish bo'yicha ko'plab yo'riqnoma va g'oyalar berilgan. Tadqiqotda yoshlarning ekologik va estetik ongini shakllantirishiga ta'sir etuvchi omillar, inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro uyg'unlik, yahlit bir tizim ekanligi atroflicha tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Iqlim o'zgarishi, ekologik muammolar, Qur'oni karim, hadislar, inson va tabiat, ekologik va estetik ong, tabiat va ekologiya, ichki va tashqi go'zallik, tabiatni sevish.

Kirish. Yurtimizda davlatimiz rahbari tashabbusi bilan 2025-yilga "Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili" deb nom berilishi bejizga emas. Chunki bu qaror har biri mamlakatimizning barqaror rivojlanishi, yuzaga kelgan ekologik muammolarni hal qilish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlashga qaratilgan bir necha muhim omilga asoslangan. Dunyo bo'ylab atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan holatlar ko'paymoqda. Bu borada O'zbekiston Respublika Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 21-dekabrdagi Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga yo'llagan Murojaatnomasida: "Tabiatimizni asrab-avaylash, suv, havo va atrof-muhitni toza tutish kelgusi yilda har bir mahalla aholisining madaniyati va amaliy harakatiga aylanishi kerak. Bu borada mavjud vaziyatni ijobiy tomonga o'zgartirish uchun ekologiya va atrof-muhitni asrash bo'yicha sa'y-harakatlarimizni, xususan, «Yashil makon» umummilliy loyihasi doirasidagi ishlarimizni kuchaytiramiz." [1:90], deb ta'kidlagan edi. Jumladan, O'zbekiston ham iqlim o'zgarishi, havo va suv ifloslanishi kabi jiddiy ekologik muammolarga duch kelmoqda. Atrof-muhit masalasini asosiy kun tartibiga olib chiqish davlatimizga ayni masalarni bartaraf qilish imkonini berdi, jamoatchilikda esa tabiatga e'tiborni kuchaytiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Maqolada bugungi kunda yoshlarning ekologik va estetik ongini shakllantirish bo'yicha g'oyalarni davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev ma'ruzalari, ilmiy adabiyotlar hamda islom dini manbalari Qur'oni Karim hamda hadislarida keltirilgan ma'lumotlar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda Islom dini manbalari Qur'oni Karim hamda hadislarida ilgari surilgan

g'oyalarni o'zaro solishtirish orqali qiyosiy tahlil qilgan holda o'rganilgan. Shuningdek, maqolada qiyosiy tahlil metodidan tashqari, tarixiylik, izchillik, xolislik kabi ko'plab metodlardan ham foydalangan holda mavzu mohiyatini ochishga harakat qilingan.

Tahlil va natijalar. Yutrdoshlarimiz ekologik va estetik ongini shakllanishi bo'yicha A.Xukumovning "O'zbekiston Respublikasi aholisi ekologik ongini darajalarining tahlili muammolari" risolasi mavzuning nisbatan mukammal sotsiologik ilmiy izlanishlari natijasidir. Bu tadqiqotda ekologik barqaror taraqqiyotning aholi ijtimoiy, iqtisodiy, geografik, etnografik, ekologik yashash sharoitlari bilan dialektik bog'lanish va aloqadorligining sotsiologik qonuniyatlarini ochib bergan[2]. Ushbu maqolada fuqarolar ongini shakllantirishda islom dini g'oyalarini vositasida tadqiq qilganmiz. "Islom dinining asosiy manbasi hisoblangan Qur'onda tabiat va ekologiyaga oid asosiy g'oyalar quyidagicha. Qur'onda tabiat va ekologiya insonning yashash muhiti sifatida Alloh tomonidan yaratilgan va bu borada insonning javobgarligi ta'kidlanadi: Yer Allohning omonatidir: "Osmonlar va Yer yaratilib, undan suv tushirildi. Shundan so'ng har turli go'zal juftlarni yetishtirdik" (Qof, 7). Bu oyat tabiatning Alloh tomonidan inson uchun go'zallik va ne'mat sifatida yaratilganini bildiradi. Inson undan foydalanishda mas'uliyatli bo'lishi kerak. Tabiatni buzmaslikka chaqiriq: "Qachon ular hokimiyatga ega bo'lsalar, yer yuzida buzg'unchilik qilib, ekinlarni va nasllarni halok qilurlar. Alloh buzg'unchilikni sevmas" (Baqara, 205). Bu oyatda buzg'unchilik, tabiatga zarar yetkazish va ekologik muvozanatni buzish qattiq qoralanadi.

Hadislarda tabiatni himoya qilish va ekologik ong haqida Rasululloh (s.a.v.) o'z hayotlarida tabiatni asrash va ekologiyani himoya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalarni berib, buni o'z hayotlari bilan namoyish qilganlar: Daraxt ekishning ahamiyati haqida Rasululloh (s.a.v.) shunday deganlar: "Kim bir daraxt ekib, uning mevasidan odamlar, hayvonlar yoki qushlar yesa, bu daraxtni ekan odam uchun sadaqa bo'ladi" (hadis). Bu hadis tabiatni boyitishning faqat savob emas, balki ekologiyani saqlashdagi hissamiz ekanini eslatadi. Hayvonlarga nisbatan munosabat: Hayvonlarni hurmat qilish va ularga o'z barmaslik Islomning muhim tamoyillaridan biridir. Rasululloh (s.a.v.) bir mushukka yaxshi munosabatda bo'lgani uchun jannatga kirgan, aksincha, hayvonga zarar yetkazgani uchun jazolangan insonlar haqida xabar berganlar.

Tabiatni muhofaza qilish mas'uliyati bo'yicha islomda tabiat inson uchun xizmat qilish uchun yaratilgan, ammo undan oqilona foydalanish shart ekani ta'kidlanadi. Ayniqsa isrofchilik qattiq qoralanadi. Qur'onda shunday deyiladi: "Yenglar, ichinglar, ammo isrof qilmanglar. Chunki Alloh isrof qiluvchilarni sevmay" (A'rof, 31). Bu oyat suv, oziq-ovqat va tabiiy resurslarni tejamlorlik bilan ishlatish muhimligini o'rgatadi. Shuningdek, ekologik muvozanatni saqlash bo'yicha "Biz hamma narsani juft-juft qilib yaratdik. Shoyad, o'ylab ko'rsangiz" (Zariyot, 49) deb ta'kidlab o'tilgan. Bu oyat koinotdagi ekologik muvozanatni va tabiatning o'ziga xos tartib-intizomini eslatadi.

Suvdan oqilona foydalanish bo'yicha, u hayotning asosi hisoblanib, Islomda uni tejash bo'yicha aniq ko'rsatmalar berilgan: Rasululloh (s.a.v.) tahorat olayotganda ham suvni isrof qilmaslikni tavsiya qilganlar, hatto suv daryodan olinayotgan bo'lsa ham. U zot aytganlar: "Daryoning bo'yida bo'lsang ham, suvni isrof qilma" (Ahmad).

Bugungi kunda zamonaviy ekologik muammolar va Islom yondashuvi bo'yicha global muammo bo'lib, islomda ilgari surilgan qadriyatlar ularni hal qilishda asos bo'lishi mumkin. Chiqindilarni boshqarish haqida Qur'on tabiatni buzmaslik va yer yuzida ifloslanishni qoralaydi. Bu chiqindilarni to'g'ri boshqarishning diniy asosiga ega ekanini ko'rsatadi. Barqaror rivojlanish bo'yicha Islomda tabiatni keyingi avlodlar uchun saqlash mas'uliyati muhim deb hisoblanadi.

Tabiatga hurmatning ijtimoiy va ruhiy foydalari bo'yicha uni asrash nafaqat ekologik, balki ma'naviy va ruhiy foyda ham keltiradi: Tabiatni kuzatish orqali Allohning qudrati haqida fikr yuritish. Ruhiy osoyishtalik va mushohada uchun tabiatning pokligini ta'minlash.

Islom dini insonning moddiy va ma'naviy hayotini muvozanatli rivojlantirishga qaratilgan mukammal tizimdir. U faqat diniy amallar bilan cheklanib qolmay, insonning ichki va tashqi go'zalligiga alohida e'tibor qaratadi. Estetik ongni shakllantirish masalasi esa musulmon shaxsini yetuklashtirish yo'lida muhim omillardan biri hisoblanadi. Bu maqolada Islomdagi estetik ongning shakllanishi, uning asosiy g'oyalari, Qur'on va hadisdagi go'zallikka bo'lgan munosabat hamda musulmonlar hayotida bu tamoyillarning tatbiqi haqida so'z yuritiladi. Islom dini hayotning barcha jabhalariga tatbiq qilinadigan mukammal din bo'lib, insonning ruhiy, axloqiy, va jismoniy go'zalligiga alohida e'tibor qaratadi. Estetik ongni shakllantirish Islomda faqat tashqi go'zallikni emas, balki ichki go'zallikni ham qamrab oladi.

Islom dinida go'zallik va estetik ong tushunchasi haqida quyidagi qarashlar shakllangan. Ya'ni estetik ong insonga go'zallikni his qilish, tushunish va qadrlash qobiliyatini beradi. Islomda go'zallik ikki turga ichki va tashqi bo'linadi.

Ichki go'zallik – bu insonning qalbi va axloqi, ya'ni Allohga itoatkorlik, iymonning mustahkamligi, xulqning yaxshi bo'lishi. Islomda estetik ong faqat tashqi ko'rinish bilan

cheklanmaydi, balki ichki go'zallikni birlamchi ahamiyatga ega sifatida ko'radi. Rasululloh (s.a.v.) shunday deganlar: "Albatta, Alloh sizlarning shaklingiz va mol-dunyolaringizga qaramaydi, balki qalblaringiz va amallaringizga qaraydi" (Muslim rivoyati). Bu hadis ichki poklik va xulqning go'zalligini asosiy qadriyat sifatida ko'rsatadi.

Tashqi go'zallik – bu tabiat, san'at, insonning jismoniy qiyofasi va kiyinish odobiga taalluqli masalalar. Alloh taolo Qur'onda shunday deydi: "Albatta, Biz insonni go'zal suratda yaratdik" (At-Tin, 4).

Islom dinining asosiy manbasi hisoblangan Qur'onda estetik g'oyalar quyidagicha keltirilgan. Qur'on insonni tabiat, koinot va inson o'zida mujassam go'zallikni kuzatishga chorlaydi. Alloh yaratgan narsalar insonni go'zallikni his qilish va qadrlashga undaydi. Qur'oni karimda estetik ongni shakllantiruvchi ko'plab oyatlar mavjud bo'lib, ular insonni tabiat, koinot va insonning o'zidagi go'zalliklarni kuzatishga undaydi.

Tabiatdagi go'zallik haqida Qur'onda tabiat Allohning san'ati sifatida ta'riflanadi "Yer yuzida tog'larni joylashtirdik va unda barqaror bo'lishi uchun daryolar va yo'llar qildik. Toki ular hidoyat topurlar" (An-Nahl, 15). Bu oyat insonni tabiat go'zalligini kuzatishga va Allohning qudratidan ilhom olishga da'vat etadi.

Koinotdagi muvozanat bo'yicha Alloh koinotni tartib va go'zallik bilan yaratganini eslatadi: "Albatta, kunda va kechada, quyosh va oyning yaralishida aql yurituvchilar uchun alomatlar bordir" (Ali Imron, 190). Ushbu oyat insonni tabiatni kuzatish va Allohning san'ati haqida fikr yuritishga chorlaydi.

Adolat va tartib haqida Qur'on Allohning barcha narsani hikmat bilan yaratganligini ta'kidlaydi: "U har bir narsani chiroyli va mukammal qildi" (As-Sajda, 7). "U yetti osmonni bir-biriga mos holda yaratdi. Rahmonning yaratishida hech qanday nomuvofiqlik ko'rmay" (Al-Mulk, 3).

Hadislarda estetik go'zallikka undov haqida Rasululloh (s.a.v.) hayotlari davomida go'zallik va estetik qadriyatlarni o'z amallari bilan namoyish qilganlar: Poklik va ozodalik bo'yicha Rasululloh (s.a.v.) shunday deganlar: "Poklik iymondandir" (Muslim). Bu nafaqat ichki, balki tashqi tozalikka ham da'vatdir. Misvok ishlatish va kiyim-kechakni ozoda tutish bu amallar qatoriga kiradi.

Tashqi ko'rinish va kiyinish haqida Rasululloh (s.a.v.) kiyinishda ham estetik qadriyatlarga rioya qilishni targ'ib qilganlar: "Alloh chiroyli va go'zallikni yaxshi ko'radi" (Muslim). Bu hadis har bir musulmonning tashqi qiyofasi tartibli, ozoda va chiroyli bo'lishi lozimligini eslatadi.

Hadis va sunnatda estetik ong bo'yicha Rasululloh (s.a.v.) o'z hayotlari orqali go'zallik va estetik qoidalarning namunasi bo'lganlar. U zotning so'zlari va amallari go'zallikni qadrlashda asosiy yo'riqnoma hisoblanadi. Rasululloh (s.a.v.) poklik va ozodalikka katta ahamiyat berganlar: "Poklik iymondandir" (Muslim). Kiyim-kechak borasida ham Rasululloh (s.a.v.) tartibli va toza bo'lishni tavsiya etganlar: "Alloh go'zal va go'zallikni yaxshi ko'radi" (Muslim).

Xulosa va takliflar. Islom dini tabiat va ekologiyaga nisbatan yuqori ong va mas'uliyatni shakllantirishni o'rgatadi. Qur'on va hadislar tabiatni sevis, uni himoya qilish va undan oqilona foydalanishga da'vat etadi. Bu tamoyillar zamonaviy ekologik muammolarni hal qilish uchun muhim asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Musulmonlar tabiatni asrash orqali Allohning amrini bajarib, jamiyat va kelajak avlod oldidagi burchlarini ado etadilar. Shuningdek, Islomda estetik ongni shakllantirish Qur'on va hadis asosida shakllangan bo'lib, ichki va tashqi go'zallikning uyg'unligini talab qiladi. Tabiatni kuzatish, poklikni saqlash, go'zal xulq va san'atni qadrlash orqali musulmonlar hayotida estetik ongni rivojlantiradilar.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M.. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017.
2. Хукумов А. Проблемм анализа уровня экологического сознания населения Республики Узбекистан. Т.: ТЭУ, 1994. С. 30.
3. No'monov M.. Islomda tabiatga munosabat. –T.: Movarounnahr, 2011.
4. Абдуллаев З. Экологические отношения и экологическое сознание. - С. 172.
5. Sayyid Mubashshir Tarziy Sof tabiat dini / Tarj. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. – T.: Hilol-nashr, 2019.

-
6. https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137536235_5
 7. <https://scholar.google.com/citations?user=LijJgSAAAAAJ&hl=en>